

Szerkesztői jegyzet

Év elején kaptam egy felkérést, hogy egy konferencián, rövid előadás keretében tekintsem át a hazai oktatási viszonyok alakulását az ezredfordulótól kezdődően. Szabadkoztam, de úgy éreztem, hogy az ajánlatot nekem, aki 30 évig időnként alakítója is voltam a folyamatoknak, felelőtlenség lett volna visszautasítani. Első segítségül kezembe vettem tehát az OKI által az 1990-es évek közepétől kiadott „Jelentés...”-köteteket, és megpróbáltam összegyűjteni egy-egy korszak meghatározó jelentőségű oktatásirányítási intézkedéseit, folyamatait.

A *Jelentés a magyar közoktatásról 2000* kötetben a '90-es évek folyamán végbemenő történelmi lépések átalakulást emelték ki, amelynek keretében az iskolák alapítása, fenntartása plurálisra vált (helyi önkormányzat, egyház, alapítványok). Lényeges folyamatnak ítélték az iskolarendszer tagolódásának átrendeződését (hat- és nyolcosztályos gimnáziumok) és az iskolai profilváltásokat, a középiskolai oktatás expanzióját, és az ipari tevékenységek szerkezetváltása nyomán a szakiskolai képzés válságjeleit. Kiemelték az oktatás tartalmára irányuló szabályozás korszerűsödését és a kétpólusú tantervi szabályozás megjelenését (NAT, helyi tantervek), a pedagógiai szakmai szolgáltatások új formáit, az iskolai pedagógiai feladatok, illetve a tanári szerepek ártérteleződésének felismerését és ezzel összefüggésben „elképzeltetlen mennyiségű helyi innovációs kezdeményezés megszületését”.

A *Jelentés a magyar közoktatásról 2006* kötet azzal a felütéssel indul, hogy a 2000-es évek elején Magyarország tagja lett az Európai Uniónak, amelynek eredményeként felgyorsult a nemzetköziesedés. Nemcsak olyan programokhoz való csatlakozás valósult meg, mint a PISA mérés vagy a felsőoktatás bővítését szolgáló bolognai folyamat, de a HEFOP programok indulásával jelentős anyagi források is megnyíltak. Az oktatásfejlesztés fókuszába kerültek a versenyképességet támogató (kisgyermekkorai neveléssel, korai iskolaelhagyással, felnőttkorú tanulással stb.-vel kapcsolatos) ún. lisszaboni kritériumok. Az LLL paradigma térhódítása nyomán ún. „kompetencia-forradalom” zajlott le egy erőteljes és sokirányú modernizációs hullám keretében, kíséretében. Megújult a NAT, az érettségi, bevezetésre került a kompetenciamérés, bővültek az IKT iskolai alkalmazásának feltételei, új oktatási programcsomagok készültek, a társadalmi hátránykompenzáció kezelésére létrejött a nyelvi előkészítő évfolyam és a SZAKMA program. Elindult az osztálytermi munka új formáinak (projektek, kooperatív tanulási technikák) terjedése, és az iskolai szervezetfejlesztés és a vezetés új programjai és módszerei (IMIP) jelentek meg. Piacivá vált a pedagógiai szolgáltatás, a tankönyvkészítés és -terjesztés, valamint a szakképzés területén létrejöttek a Térségi Integrált Szakképző Központok.

A *Jelentés a magyar közoktatásról 2010* kötet egyik lényegi megállapítása, hogy nemzetközi folyamatok – pl.: a globális problémák megjelenése, az iskoláskorú népesség jelentős csökkenése, a társadalom előregedése, a társadalom peremére szorult csoportok arányának növekedése, a digitális technológia széleskörű térhódítása – erőteljesen összefüggésben vannak a hazai viszonyok alakulásával. Ekkor indultak a TÁMOP programok, amelyek az EU oktatáspolitikai prioritásait (pl. az oktatás és képzés minőségének és hatékonyságának javítása, a méltányosság, a társadalmi kohézió és az aktív állampolgárság elősegítése) jelentették meg. Az évtized során hazánkban számos központi és helyi innováció a közoktatás modernizálásával járt, de ezek nem hoztak áttörést a méltányosság, eredményesség és hatékonyság tekintetében. A jelentős fejlesztési beavatkozások és a korábban nem látott mennyiségű fejlesztési források ellenére csak kismértékű javulást sikerült elérni, amelyet a társadalom többsége nem igazán érzékelt. Ezért is a reformok üteme 2006 után lelassult. A társadalom kettészakadása ugyanakkor erősödött, az oktatásügyi változások a „vesztes” társadalmi csoportokban ellenállást váltottak ki, így a 2000-es évek során romlott a közoktatással való elégedettség mértéke.

A „Jelentés...”-kötetek sorozata sajnos a 2010-es években nem folytatódott. Ugyanakkor beazonosíthatók az oktatáspolitikát meghatározó intézkedések és tendenciák. Gyökeresen átalakult az oktatásirányítás, megszűnt az oktatásügy önálló minisztériumi képviselése, és a szakpolitikai érdekérvényesítés

is gyengült, amit jól mutat a GDP-arányos ráfordítások csökkenése. Az elfogadott köznevelési és szakképzési törvények – az előző évtizedek eredménytelenségére hivatkozva – a „szabályozási inga” ellenkező irányba történő kilengését indították el; fokozottan nőtt az állami szerepvállalás mértéke, és erőteljes központosítási törekvések bontakoztak ki a fenntartás, foglalkoztatás, tartalmi szabályozás és ellenőrzés területén. Prioritásként jelentek meg a munkaerőpiac elvárásai, az egyházi intézményrendszer bővítésének, valamint az oktatási piac korlátozásának a szándéka. A tankötelezettségi korhatár 18 évről 16-ra csökkent, az önkormányzatok helyett az állam lett a legnagyobb iskolafenntartó, tankerületi, és felügyeleti rendszer jött létre, egyre előiróbb jellegű központi tantervek (2012, 2020) léptek hatályba, az évtized végére pedig befejeződött a tankönyvpiac központosítása, államosítása. A szakképzésben csökkent az általános műveltséget megalapozó tantárgyakra fordítható időkeret, és a duális jellegű képzési struktúra (iskola/üzem) vált széleskörűen elterjedtté. Az évtized közepén a szakmai munka minőségének javítása érdekében új pedagóguséletpálya-program indult el, miközben szűkült a tantestületek jogköre a helyi vezetők programok kiválasztásában, majd idén a munkaadók érdekeit erősítő új foglalkoztatási jogszabály került elfogadásra.

Az utóbbi évtized során megvalósuló EU-programok (TÁMOP, EFOP) helyi és országos szinten is szolgálni kívánták a pedagógiai kultúraváltást, de a pedagóguspolitika leértékelődése fékezte ezt a folyamatot. Ezt az időszakot, mint a korábbi is, jellemezte az elindult kezdeményezések befejezetlensége, a folyamatos újrakezdés, újratervezés, az elkészült értékekkel való rossz hatékonyságú sáfárkodás. A rendszerbe érkező jelentős EU-források – megtámogatva a COVID okozta kényszerekkel – jelentős mértékben hozzájárultak az IKT terjedéséhez (KRÉTA, NKP), a digitális oktatási gyakorlat térnyeréséhez, ugyanakkor rendszerszinten nem hoztak lényegi minőségi, hatékonysági és eredményességi javulást.

Az elmúlt 25 év során lényegesen átalakultak a közoktatási viszonyaink, egészen más feltételek között működik az iskolák többsége, amelyekben leginkább a tantervek elrendezése, díszítése, a napi órarendek és tanórák szerkezete, nyelvezete mutatja az állandóságot. Folyamatoságot látunk ugyanakkor a felülről irányított reformtörekvések működésében, a források egyszerre jelenlévő bőségében és szűkösségében, az iskolaszervezeti és szervezeti működésben, a megújulást hirdető programok befejezetlenségében vagy eredeti céljaitól eltérő megvalósításukban. A megszakíthatóság a korábbi évtizedekben vallott prioritások – pl.: szakmai autonómia, decentralizálás, alternativitás, helyi innováció – háttérbe szorulását, a méltányos oktatási rendszer kiépítésének feladatát jelzi. Ezt észelve a középosztály fokozatosan kimenekül a közszolgáltatásokból, és megpróbálja egyéni kijárással, saját pénzzel biztosítani a gyermekei jövőjét, amely nem az iskolák és tanulók közötti különbségek csökkenését, hanem a távolságok növekedését hozza magával. Újdonságként azt tapasztalhattuk, hogy a korábbi évtizedektől eltérően a nagypolitika – kisebb-nagyobb szakmai, társadalmi ellenállások közepette – de győzelmesen végre tudott hajtani, egy a többség számára feltehetően hátrányos fordulatot.

Itt ér véget a leltár. Volt itt, kérem szépen, minden, akár a búcsúban. Egyszer fent, egyszer lent, ahogy az óriáskerékben. Objektív mérleg készítésére kellő távlat hiányában nem vállalkozom. Inkább a szubjektív szülői és gyermeki közérzetről írnék. Arról, hogy az iskoláztatásban tudatos szülők szinte bármire képesek, hogy gyermekük jó tanítóhoz kerüljön. Majd különórak sokaságát fizetik, hogy a kisdíák olyan nyolc- vagy hatosztályos középiskolába mehessen, ahol az osztálytársak szociokulturális háttere átlag feletti, és nemcsak a hazai, de a külföldi, főleg nyugat-európai továbbtanulási lehetőségek is megnyílhatnak előtte. A megszólított, megkérdezett iskoláskorú gyermekek eközben túlterhelésről és unalomról, korszerűtlen épületekről, avított iskolai szellemről, értelmetlen szabályokról és értelmetlen mennyiségű tananyagról, elmaradott vagy kaotikus tanórákról, és nagyon kevés személyiségével, tudásával mintát adni képes pedagógusról beszélnek.

A magyar közoktatás 1972-től 2000-ig zajló, döntően felülről vezényelt, felemás eredményű változtatási törekvéseit Báthory Zoltán könyvcímében *maratoni reformnak* nevezi. Ha az ezredfordulótól induló negyedszázad változtatási folyamatait, területeit és dinamikáját – a szabályozási inga erőteljes kilengéseit, az óriáskerék forgását – kell hasonló módon megnevezni, akkor nekem a *pirruszi győzelem* jut az eszembe.